

КАЗКА ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНИКА

У статті розглядається питання виховання творчої особистості старшого дошкільника засобами казки, розкривається педагогічний потенціал казок, розглядаються творчі методи роботи з казками.

Ключові слова: казка, функції казок, творчі методи роботи з казкою.

Серед пріоритетних положень сучасної дошкільної освіти важлива роль належить тим, що стосуються виховання гармонійно розвиненої особистості, створення сприятливих умов для збереження самоцінності дошкільного дитинства та розкриття творчих можливостей кожної дитини. Універсальним засобом, що містить невичерпний виховний потенціал і відповідає віковим особливостям дошкільників, а також спроможний забезпечити ефективну реалізацію означених положень, є казка.

Різні аспекти щодо використання казки у виховній роботі з дітьми дошкільного віку набули висвітлення в працях Н.Гавриш, Д.Дубовіс-Арановської, О.Запорожця, О.Нікіфорової, П.Якобсона (особливостей сприймання казки дітьми розглядали); А.Бакуліної, С.Гагаріна, Т.Лаврентьєвої, Т.Науменко, З. Некрасової, Н.Некрасової, Л.Стрелкової, Л.Фесюкової (виховання дітей дошкільного віку засобами казки); Н.Гавриш, В.Мухіної Г.Люблінської, В.Сухомлинського (особливостей усної словесної творчості дошкільників; Н.Гавриш, Т.Зінкевич-Євстигнєєвої, К.Кругій, Л.Турова, Л.Фесюкової (використання творчих методів роботи з казкою).

Мета статті: схарактеризувати творчі методи роботи над казкою як засобом виховання дітей дошкільного віку.

Казка посідає визначальне місце в житті дошкільників. Невипадково К.Бюлер називав цей вік віком казок. [8, 246]. За словами Т.Зінкевич-Євстигнєєвої, казка „часто буває найкоротшою доріжкою, якою можна підійти до внутрішнього світу дитини, допомогти їй зрозуміти „закони” навколишньої

дійсності”[6, 9], вона може „об’єднати дорослого і дитину, дати їм можливість зрозуміти одне одного. Казка дає дошкільнятам необхідну гамму переживань, створює особливий, ні з чим не порівнюваний настрій, викликає добрі і серйозні почуття”[9, 3].

Виховний потенціал казок, їх поліфункціональність визнається більшістю науковців. Так, М.Туров вирізняє пізнавальну, морально-етичну, естетичну, езотеричну та евристичну функції казок. [12, 8]. На думку авторів посібника „Сказка как источник творчества детей” до провідних функцій казки належать: соціалізуюча, креативна, голографічна, валеолого-терапевтична, культурно-етнічна і вербально-образна.

Сутність *соціалізуючої* функції полягає у залученні дітей через казку до суспільного досвіду та формування у них соціальної гнучкості. *Креативна* функція – це насамперед здатність виявляти, формувати, розвивати і реалізовувати творчий потенціал особистості...Фантастичний світ казки, наявність у ній ірреальних, варіативних елементів, здатність „запрошувати до співавторства дають слухачу змогу перемогти стереотипи мислення, комплекси відчуженості, пробудити „сплячі”, невиявлені творчі здібності. *Голографічна* функція казки, проявляється, по-перше, у просторово-часових аспектах змісту казок, які „начебто створюють його голографічний континуум (універсальність, цілосукупність, багатомірну об’ємність), що співзвучно психіці дитини. Тому діти так чутливі до універсальності казки: у ній вони знаходять співзвучність своєму, такому ж універсальному внутрішньому світу. Більше того, універсальний світ казки здатний актуалізувати всі органи почуттів і психічні функції особистості, що формується”. Крім того, казка „здатна відобразити глобальні, неминущі цінності, вічні теми протиставлення доброго і злого, світла і тьми, радості і печалі, сили і слабкості, тобто вона характеризується всім тим, що характерно для голографічного ефекту». У педагогічній практиці цей аспект казки може бути використаний для формування цілісного світогляду слухачів, їх моральної, художньої, екологічної, валеологічної культури. *Валеолого-терапевтична* функція казки реалізується завдяки наявності в її змісті

здоров'язберігаючого, корекційно-розвиваючого потенціалу. *Культурно-етнічна* функція казки полягає в тому, що використання її в освітньо-виховному процесі „сприяє засвоєнню цінностей культури природним, образно-ігровим способом”. *Вербально-образна* функція казки полягає в її здатності формувати мовленнєву культуру особистості, сприяти оволодінню „багатозначністю народної мови, її художньо-образним багатством, композиційно-сюжетною варіативністю” [9, 5-9].

Виховний потенціал казок зумовлюється наявністю в її структурі таких характерних рис:

- відсутності прямого дидактизму в глибинному сенсі й моралі казки;
- універсалізму (абстрагованість місця і часу дії), що сприяє ідентифікації дитини з головним героєм і не створює перешкод для розвитку уяви дитини;
- образності, метафоричності форми викладу, що відповідає стилю мислення дошкільників;
- здатності активно діяти на емоційно-образний потенціал особистості (адже вигадані персонажі викликають реальні емоції і почуття [2]), що дає дитині змогу переживати почуття, мало доступні у реальному житті;
- насиченості багаторівневою і багатогранною інформацією, яка постає невичерпним джерелом збагачення життєвого досвіду дитини завдяки репрезентації зразків життєвих проблем і способів їх ефективного розв'язання;
- відповідності дієвому характеру сприймання дитиною художніх творів;
- здатності задовольняти потреби дитини у самостійності, компетентності, активності, що сприяє формуванню в неї відповідних рис та особистісних якостей;
- відсутності жорсткої персоніфікації, гіперболізація окремих рис персонажів казки, що допомагає дитині ідентифікувати себе з їх позитивними представниками;

- відповідності змісту казки анімістичному способу світосприймання дошкільників, що деякою мірою сприяє подоланню надмірного дитячого егоцентризму, посилює розвиток здатності до емпатії, децентрації;
- відповідності природному для дошкільника оптимістичному світосприйняттю щасливого закінчення, що забезпечує відчуття психологічної захищеності, формування позитивного погляду на життя [8, 246-249; 10, 93-94; 6].

Однак

для належного використання казки як засобу виховання дітей дошкільного віку недостатньо простого визнання цього факту й окреслення провідних його можливостей. Значущість має добір методів опрацювання казки. На нашу думку, першість тут має належати творчим методам.

На думку М. Турова, творчий процес у роботі з казкою має відбуватися у три етапи:

- аналітичний, або дослідницький, на якому аналізується зміст казки – оригіналу: з'ясовуються риси характерів дійових осіб, виявляються наявні проблеми та причини їх виникнення;
- оперативний, або творчий етап передбачає зміну дітьми за допомогою педагога деяких якостей персонажів чи інших об'єктів казки з метою розв'язання певних проблем;
- синтетичний, або впровадження ідей, передбачає повне перероблення змісту казки з попереднім з'ясуванням наслідків, які спричинить новий зміст для розв'язання казкового конфлікту [11].

Щодо конкретних методів, Л. Туров пропонує використовувати у роботі зі старшими дошкільниками ті, що пов'язані з творенням нових казок, наприклад: зроби навпаки, прискорення-уповільнення, дроблення-об'єднання, перерваності-постійності, динамізації-статичності, персоніфікації-деперсоніфікації, надання або відбирання властивостей, універсалізації-обмеження, відновлення-відкидання та ін. [11]

Досить ґрунтовний опис творчих методів подає Дж.Родарі. Серед тих, які він рекомендує використовувати в роботі з дошкільниками, слід назвати : „Біном фантазії”(придумування нової казки на основі двох мало асоційованих між собою слів), „перебріхування казки”(поступова заміна окремих елементів чи персонажів казки), „казки навпаки”(зміна якостей характеру героїв на протилежні), „салат з казок”(нова казка з героями з різних казок) [4].

Заслуговує на увагу й розроблена Дж.Родарі методика використання „Карток Проппа”, робота з якими сприяє залученню дітей до створення казок: за послідовно розкладеними картками, за трьома, вибраними навмання, картками; за картками, розкладеними у зворотному порядку; поділ усіх карток на рівні частини і складання казок групами дітей [4].

Іншим дієвим для складання казок методом, на думку Дж.Родарі, є гра „Викладемо карти на стіл”, де використовуються картки з будь-якими малюнками. Внаслідок розкладання учасниками гри (відповідно до своїх асоціацій) карток у вільній послідовності створюється казка. Цікавою є творча гра, за умовами якої учасникам видаються три будь-які не пов’язані один з одним предмети. На основі різнобічного їх вивчення за допомогою органів відчуттів вони мають створити казку [4].

Згідно з рекомендаціями Т.Зінкевич-Євстигнєєвої, творчі методи роботи з казкою можуть включати такі їх види: розповідь від першої особи або від імені інших персонажів цієї чи іншої казки; групове розповідання казки; переказ відомої казки і придумування до неї власного продовження; групове придумування казки (кожен учасник придумує свою фразу); групове малювання і розповідання намальованої казки; придумування казки за участю улюблених іграшок [6].

Ефективним виховним засобом, на думку дослідниці, є створення казки про самого себе, що з одного боку, сприяє формуванню самосвідомості дитини, а з другого, – дає дорослим можливість помітити у змісті казки приховані проблеми дитини. Корисним для розвитку емоційної сфери дитини є метод

розповідання казки від імені різних осіб, що створює передумови для проведення спостережень за тим, як змінюється зміст казки, коли її розповідають та від імені негативного героя, навчає розуміти внутрішній світ інших, це також формує у дитини вміння дивитися на одну й ту саму проблему з різних точок зору, розвиває емпатію [6, 70-74].

Різноманітні творчі методи роботи з казкою пропонує Л.Фесюкова. До таких вона залічує: метод „Знайомі герої у нових обставинах” (колаж із казок, казка від смішного віршика, казка від лічилки, казка від загадки, казка від фразеологізмів, казки від МФА (методу морфологічного аналізу) та ін.); метод „Зміна ситуації в знайомих казках” (перебріхування казки, казка, але по-новому та ін.); „розв’язування суперечностей у казці” (Казки від жартівливих запитань, казки про фантастичні країни та ін.); „Короткі історії” (казки від одного слова, казки на основі завуальованих малюнків, казки на основі комічних малюнків та ін.), „Моделювання казки” (Частка „не” та нова казка, з казки повтікали всі дієслова (іменники, закінчення слів), казки про самого себе та ін.)[13]

Для того щоб з’ясувати, які почуття викликає сприймання тієї чи іншої казки у дошкільників, Л. Фесюкова пропонує використовувати картки-символи, для позначення почуттів і емоцій, що виникають при сприйманні казки (наприклад, можна використовувати кружечки різних кольорів, кожен з яких умовно позначатиме емоційні прояви дитини („радію”, „мені жаль”, „хочу допомогти”, „справедливо”, „несправедливо” та ін.). [14, 191]

Незамінним з погляду розвитку як емоційної, так і пізнавальної сфери дитини дошкільного віку є метод моделювання казкових сюжетів. К.Крутій пропонує моделювати казки за допомогою „Символізації” і „Карток Проппа” [7, 50-52].

Дослідниця виділяє три етапи навчання дітей моделювання казок:

- *ознайомчий* (складання казки за предметно-схематичною моделлю);
- *комунікативно-діяльнісний* (дітям пропонуються абстрактні схематичні зображення, за якими треба впізнати казку);

- *модельючий* (на основі геометричних фігур, схем і моделей дитина складає нову казку – з новим сюжетом, персонажами тощо) [7, 50-51].

На початковому етапі роботи з дошкільниками за картками В.Проппа, необхідно організувати пропедевтичну роботу, під час якої з дітьми розв'язуються такі вправи: „Казкові дива”, „Хто на світі найбільш злий (добрий)?”, „Заповітні слова”, „Чарівні імена”, „Знайди спільне”, „Добрий-поганий” та ін.

Знайомство з картками В.Проппа має проходити у логічній послідовності і відповідати ряду вимог:

- етап виготовлення карток характеризується тим, що на початку роботи рекомендується використовувати картки, виготовлені у яскравій сюжетній манері, згодом слід використовувати картки, виконані у більш схематичному вигляді, зображення символів дій яких придумані самими старшими дошкільниками;
- на етапі відтворення знайомої казки, диференціації на смислові частини та співвіднесення з означеною функцією необхідно виділити смислові частини казки, придумати до кожної частини назву і тільки потім перевести мовленнєву інформацію у графічну, „сховавши” її у картці;
- на етапі спільного пошуку і знаходження означених функцій у запропонованих для слухання нових казках слід запобігати перевтомі дітей використовуючи протягом заняття не більше 3-5 карток-функцій, бо моделювання є складною розумовою функцією, що є вищою формою узагальнення;
- етап самостійного пошуку функцій спочатку на матеріалі знайомих, а потім - нових казок;
- етап цілісного засвоєння казкових функцій;
- етап складання казок на початку має бути колективним з використанням обмеженої кількості карток з поступовим збільшенням їх до повного набору, на цьому етапі доречним є прийом використання карток „наосліп” і складання казки з „перекрученим” сюжетом;

– етап роботи з індивідуальним набором карток дозволяє кожній дитині, користуючись своїм набором карток скласти нові або модифікувати старі казки [7, 54 - 55].

Отже, казки мають невичерпний потенціал для виховання і розвитку творчої особистості старшого дошкільника. Однак, ефективні методи роботи з казкою використовуються на недостатньому рівні, що зумовлює потребу більш широкого застосування їх у практику освітньо-виховного процесу дошкільних навчальних закладів для вирішення проблем сьогодення на рівні вимог сучасного суспільства.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти.// Дошкільне виховання. - 1999. - № 1. - С.6-19.
2. Виготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте: Психол. Очерк: Кн.для учителя. 3-е изд. – М.: Просвещение, 1991. – 93с.
3. ГрабенкоТ.М. Зачем читать детям сказки: Мужик, медведь и лиса. Противоречка. – СПб.: - 90с.
4. Джанни Родари Грамматика фантазии. М.: Прогресс, 1978. -207с.
5. Дьяченко О.М., Лаврентьева Т.В. Психическое развитие дошкольников. – М.: Педагогіка, 1984. – 128 с.
6. Зінкевич-Евстигнеева Т.Д. Путь к волшебству. Теорія и практика сказкотерапии. – СПб.: „Златоуст“. 1998. – 352с.
7. Крутий К.Л. Розвиваємо у дитини мовлення, інтелект і здібності. – 2-е вид., стер. – Запоріжжя: ТОВ „ЛПС“ ЛТД, 2007. – 60с.
8. Обухова Л.Ф. Детская психология: теории, факты, проблемы. – М.: Тривола, 1995. – 360 с.
9. Сказка как источник творчества детей: Пособие для педагогов дошко. учреждений / Науч. рук. Ю.А.Лебедев. – Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2001. – 288с.
10. Сходинками творчості. Методика ТРВЗ в початковій школі / Автори-упорядники: О.В.Лесіна, В.П. Телячук. – Х.: Вид.група „Основа”: „Тріада, 2007. – 112с.
11. Туров М. Про злого колобка та добру лисицю. Виховуємо творчу особистість.// Дошкільне виховання. -2001. – № 3. - С.22-23.
12. Туров М.П. Створи себе через казку. Посібник для батьків, учителів, вихователів, керівників гуртків і методистів. / Під загальною редакцією С.Чердиченко. – К.: Кобза, 2003. – 128с.
13. Фесюкова Л.Б. Воспитание сказкой. Для работы с детьми дошкольного возраста. – Харьков, 2000. – 464с.
14. Фесюкова Л.Б. От трех до семи / Ил.З.А. Курбатовой. – Харьков: Фолио; СПб.: Кристалл, 1996. 446с.

The article dwells

lays bare essence of the notions of “sense”, “emotions”, their interrelations; the article also dwells on such a individual notion as a sense of comic and peculiarities of its formation of elder pre-schoolers

Key words: sense of comic, formation, elde pre-schoolers.

Валеннтьєва Т.І. аспірант кафедри педагогіки і методики початкового навчання
Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка